Formatief evalueren in het basisonderwijs

Zoals reeds vermeld in het artikel 'Formatief evalueren' van Weeldenburg & Slingerland (2019) dient formatief evalueren beschouwd te worden als een essentieel onderdeel van het onderwijs om het leren van leerlingen te stimuleren en ondersteunen. Echter lijkt evalueren binnen het bewegingsonderwijs in het basisonderwijs vaak gezien te worden als een 'papieren tijger'. In dit artikel wordt daarom een aantal praktische methodes toegelicht waarmee formatieve evaluatie toegepast kan worden in de lessen. Hierbij wordt ingegaan op manieren waarmee de formatieve procescyclus van het geven van feedup, feedback en feedfoward ingepast kan worden in de lessen, zonder daarbij de leerkracht te veel te belasten. Praktische handvatten omtrent leerdoelkaarten, zelfevaluatie en peerevaluatie worden in dit stuk besproken.

TEKST JORDY DE HAAS (TEVENS **FOTO'S**) EN GWEN WEELDENBURG

Figuur 1. Leerdoelkaart gericht op het maken van een grote driehoek bij de beweeguitdaging vrijlopen.

Verwachtingen helder maken

Het expliciet benoemen van leer- en lesdoelen zorgt ervoor dat leerlingen duidelijkheid krijgen over wat er van hen wordt verwacht (feed-up). Dit kan vrij simpel bereikt worden door het leerdoel te benoemen in de uitleg: *"Het leerdoel bij dit onderdeel is vrijlopen door samen met je maatje een grote driehoek te maken."* Leerlingen kunnen hierbij ondersteund worden door gebruik te maken van zogenaamde leerdoel-kaarten. Deze leerdoelkaarten worden bij een onderdeel geplaatst, zodat leerlingen weten wat ze moeten leren. Voor het basisonderwijs is het verstandig om de kaarten mede door de moge-lijke beperkte leesvaardigheid, op een visuele manier vorm te geven. In figuur 1 wordt een voorbeeld gegeven van een leerdoelkaart gericht op het maken van een grote driehoek bij de beweeguitdaging van het vrijlopen.

Leerdoelkaarten bieden leerlingen, zeker in een les met verschillende activiteiten, meer steun bij het bewust bezig zijn met het eigen leerpro-ces. Tevens kan dit een bijdrage leveren aan het zelfregulerend vermogen van leerlingen. Leerdoelkaarten bieden leerlingen namelijk de mogelijkheid om meer verantwoordelijkheid te nemen over hun eigen leerproces. Naast leerdoelkaarten kunnen er ook kaarten van de onderliggende succescriteria gemaakt worden. De succescriteria die onder het voorbeeld van het leerdoel 'grote driehoeken maken' kunnen liggen zouden 'de handelingssnelheid' van de leerling, en het 'rendement' van de actie kunnen zijn. Het leerdoel en de bijbehorende criteria kunnen voor de leerlingen zichtbaar worden gemaakt middels bijvoorbeeld een rubric (zie figuur 2).

Begrijpt iedereen het?

Bij het gebruik van leerdoelkaarten en rubrics is het wel van belang om te controleren of de leerlingen de leerdoelen en de criteria begrij-pen. Wanneer een leerling een leerdoel niet

Vrijlopen	Expert	Gevorderd	Vaardig	Beginner
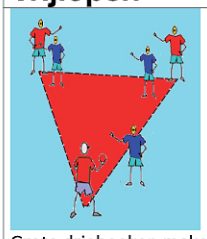 Grote driehoeken maken	Altijd	Bijna Altijd	Vaak	Soms
Handelen	Zeer snel	Snel	Rustig	Traag
Lukt het?	Bijna Altijd	Vaak	Soms	Weinig

Figuur 2. Versimpelde rubric 'Vrijlopen' toegespitst op het niveau van de leerlingen

Afbeelding 1. Een leerling die a.d.h.v. videobeelden een inschatting maakt van zijn eigen bewegingsuitvoering bij trampolinespringen

weet of begrijpt, dan wordt de leerling in eerste instantie gevraagd om hulp te zoeken bij medeleerlingen. Moedig binnen het bewegingsonderwijs daarom juist 'afkijken' en 'voorzeggen' aan. Leerlingen worden daarmee gestimuleerd om (samen) verantwoordelijkheid te nemen voor het eigen en elkaars leerproces. Wanneer leerlingen er samen niet uitkomen, dan kun je als vakleerkracht alsnog uitkomst bieden.

'Exitpass'

Een mogelijke manier om het begrip van leerdoelen te controleren is door gebruik te maken van een "exitpass". Binnen het regulier basisonderwijs laten groepsleerkrachten leerlingen regelmatig aan het einde van de les of dag een laatste som of opdracht maken om te controleren of de leerstof is blijven hangen. Binnen het bewegingsonderwijs is deze formatieve evaluatie activiteit natuurlijk ook mogelijk. Het is zelfs mogelijk om de zogenaamde 'exitpass' in te zetten als 'startpass'. Leerlingen mogen daarbij pas starten met de activiteit als zij het leerdoel kunnen benoemen. Het is hierbij belangrijk dat alle leerlingen uitgedaagd en betrokken worden bij de leerinhoud. Laat dus niet het leerdoel benoemen door de leerling die (steeds) als eerste de vinger opsteekt, maar geef alle leerlingen eerst de kans om na te denken en wijs dan vervolgens als leerkracht zelf een leerling aan. Hierbij is het wel van belang dat je leerlingen het gevoel geeft dat het niet erg is wanneer ze het verkeerde antwoord geven. Wil je het leren van leerlingen stimuleren en ondersteunen dan is het immers van groot belang dat je een lerend lesklimaat ('mastery climate') creëert. Een klimaat waarin de leerlingen vooral het gevoel hebben dat het belangrijk is dat je je best doet, dat het vooral om het proces gaat en waarin het maken van 'fouten' gezien wordt als essentieel onderdeel van het leerproces (Cox & Williams, 2008).

Betrekken van leerlingen in het eigen leerproces

Wanneer de leerdoelen en criteria duidelijk zijn voor de leerlingen, kan aandacht worden besteed aan het geven van feedback en feedforward. Feedback en feedforward dienen op een positieve, constructieve manier tot stand te komen. Door samen met de leerling te kijken naar bijvoorbeeld de bewegingsuitvoering, kan feedback worden verzameld. Voor verschillende bewegingsactiviteiten (o.a. turnen) kan zinvol gebruik worden gemaakt van videofeedback. Een foto, of in dit geval video, zegt immers vaak meer dan duizend woorden. Met de app Video Delay kunnen beelden met een gekozen tijdsinterval op een later moment worden afgespeeld om de bewegingsuitvoering te kunnen terugkijken. Wanneer deze werkvorm tijdig geïntroduceerd, en bij aanvang goed begeleid wordt, kunnen leerlingen, zelfs in de onderbouwgroepen, een redelijk betrouwbare inschatting maken van het eigen niveau ('self-assessment'). Afbeelding 1 illustreert een leerling uit groep 4 die de landing bij trampolinespringen analyseert. Het succescriterium was in dit geval 'stilstaan bij de landing'. De uitvoering van de beweging werd later complexer gemaakt door in de zweeffase een truc (bijvoorbeeld een spreid-, hoek, of hurksprong) toe te voegen, waarbij eventuele rotatie uit de afzet wordt meegenomen en versterkt. De leerling beoordeeld hierbij zelf of zijn beweging al wel of niet voldoet aan het succescriterium van het stilstaan bij de landing.

Wanneer de leerdoelen en criteria duidelijk zijn voor de leerlingen, kan aandacht worden besteed aan het geven van feedback en feedforward.

Afbeelding 2. Leerlingen geven tijdens een spelactiviteit zelf aan in welke fase van het leerproces ze denken te zitten.

Binnen het spelonderwijs kunnen kaarten met beoordelingscriteria ('rubrics') prima als middel gebruikt worden om leerlingen te stimuleren om zichzelf te evalueren. Afbeelding 2 laat leerlingen uit groep 3 zien die zichzelf evalueren binnen een lessenserie lummelspelen. Het succescriterium was in dit geval 'een teamgenoot op maat aanspelen'. Hierbij werd gekeken naar hoe leerlingen tijdens een lummelspel de bal afspeelden richting een teamgenootje en daarbij rekening hielden met de ontvanger van de bal. Leerlingen gaven zelf aan in welke fase van het leerproces (van 'beginner' tot en met 'expert') ze dachten te zitten en gaven zij zichzelf en/of elkaar een tip (feedforward).

Het geven van feedback en feedforward

Het proces van (peer)feedback geven is niet vanzelfsprekend. Allereerst zul je als leerkracht zorg moeten dragen voor een (emotioneel) veilige leeromgeving ('mastery climate') waarin leerlingen elkaar feedback 'durven' te geven en leerlingen deze feedback op een juiste manier weten te ontvangen. Vervolgens dien je als leerkracht het proces van feedback ook inhoudelijk goed te begeleiden. Een methode om dit proces te kunnen begeleiden is het werken met zogenaamde 'tipkaarten'. Dit zijn leskaarten waar mogelijke tips op staan beschreven die leerlingen aan elkaar of zichzelf kunnen geven. Zo kunnen ze bijvoorbeeld bij het succescriterium 'een teamgenoot op maat aanspelen' kiezen voor het geven van de tip "Probeer de bal wat zachter te gooien, dan kan ik hem beter vangen." Een tip waar bij het onderdeel hurksprong over de kast voor gekozen kan worden betreft: "Probeer met twee voeten tegelijk te springen op de plank." Op deze wijze kun je als leerkracht het proces van feedback en feedforward voorstructuren en leerlingen ondersteunen in het proces waarin ze leren om zichzelf en elkaar te voorzien van doelgerichte en constructieve informatie. In een later stadium van het leerproces kan dit meer open en vrij gelaten worden en kunnen leerlingen langzaam aan meer ruimte krijgen om zelf constructieve feedback op te stellen.

Het werken met formatieve evaluatie activiteiten kan door de leerkracht ervaren worden als een belastende taak. Echter door een goede voorbereiding en investering van tijd en energie, kan eigenaarschap en zelfregulatie van de leerlingen worden vergroot.

Het werken met formatieve evaluatie activiteiten kan door de leerkracht ervaren worden als een belastende taak. Echter door een goede voorbereiding en investering van tijd en energie, kan eigenaarschap en zelfregulatie van de leerlingen worden vergroot. Naast dat zelfregulatie expliciet staat vermeld als kerndoel van het basisonderwijs en we met ons bewegingsonderwijs dit doel moeten zien te behalen (SLO, 2009), kan deze zelfregulatie ook als middels worden gezien. Een middel om zelfstandig werken in de lessen te stimuleren en daarmee de leerkracht de mogelijkheid te bieden om meer de begeleidende rol in te nemen. Uiteindelijk geeft het werken met formatieve evaluatie activiteiten meer ruimte voor de leerkracht en neemt de eerdergenoemde belasting af.

Jordy de Haas is vakleerkracht op O.B.S. de Singel te Schiedam. Na zijn ALO-opleiding aan de Haagsche Academie voor Lichamelijke Opvoeding heeft hij verder gestudeerd aan Fontys Sporthogeschool Eindhoven en heeft daar onlangs de opleiding Master Sport- en Bewegingsonderwijs afgerond.

Literatuur

Cox, A., & Williams, L. (2008). The roles of perceived teacher support, motivational climate, and psychological need satisfaction in students' physical education motivation. *Journal of Sport & Exercise Psychology, 30(2),* 222-239.

SLO. (2009). T U L E. Geraadpleegd op 2 juli 2019, van http://tule.slo.nl/index.html

Weeldenburg, G., & Slingerland, M. (2019). Formatief evalueren: Een essentieel onderdeel van het bewegingsonderwijs. *Lichamelijke Opvoeding, 6,* pagina 6 e.v.

Contact

jdehaas@singelschiedam.nl

Kernwoorden

evalueren, formatief, beoordelen, ontwikkeling.